

Et urmøbel fra Bedsted

samt nogle træk af urmøblernes historie
AF PROFESSOR AXEL STEENSBERG

Efter at hollænderen Christian Huygens i 1657 havde opfundet pendul-regulatoren, var vejen banet for populariseringen af urmageriet. Allerede i 1740erne var nogle drejere i Rønne begyndt at fremstille opretstående bornholmerure, og ved samme tid indvandrede en engelsk urmager, Peter Green, til Åbenrå, hvorfra urmageriet spredtes til mange af de sønderjyske landsbyer. Men også i Nordvestjylland kom der gang i urmageriet. Her som på Bornholm var det som oftest én og samme mand, der lavede både værket og urkassen. Blandt de kendteste i Thy var familien Heede fra Øster Vandet, Jens Villadsen Bundgaard fra Skjoldborg, Peder Jensen i Bedsted og den mester, der skal omtales nærmere i det følgende:

Uret fra Bedsted, et smukt, sjældent og nyttigt møbel.

Bertel Andersen, der ligeledes boede i Bedsted.

Bertel Andersen var født i Bedsted i 1765 som søn af Anders Brydberg og hustru (se Jens Lampe og Holger Herrzum: Bidrag til urmageriets historie i Thy og på Mors. Hist. Årbog for Thy, Mors og V. Han Herred, 1977, s. 58-92). Han blev gift med Maren

Jensdatter Nørgaard. I 1797 lavede han et standur på Thorning Hedegaard i Visby Sogn. Ved folketællingen i 1801 opførtes han som husmand og urmager i Heltborg. Iflg. Jens Lampes undersøgelser har han lavet et ét-døgns standur, der er i privat eje i Hvidbjerg, et tilsvarende i privat eje i Vestervig, et otte-dages standur dateret 1793, der er i privat eje i Sundby, samt et ét-døgns standur med slagværk i Snedsted. Desuden findes ure af hans tilvirkning i Broager og København. Såvel uret i Visby som et andet ur af hans fabrikat på Thisted Museum er tilvirket med kun én viser - timeviseren. Men det gælder også et standur i museet tilvirket af Peter Jensen i Bedsted, 1777.

De fleste mennesker havde i virkeligheden ikke brug for at kunne aflæse minutterne på deres stueur. Om dagen var det tilstrækkeligt at vide, hvilken time det var. Og om natten mærkede man sig tiden ved hjælp af første, andet og tredje hanegal. Gustav Henningsen fortæller i "Dagligliv i Danmark 1790-1870" (s.61) om en kone i Nørre Højrup på Fyn, der engang i 1830erne bedyrede, at skulle hun vælge mellem bilæggeren og klokken, ville hun vælge den sidste, for "om aftenen vidste jeg ikke, hvad klokken var, førend kokken råbte første gang, så var det ved midnat før kom jeg sjældent til sengs om vinteren - ved tre råbte den anden gang, hen mod dag tredje gang". Der var folk, der på ingen måde ville slagte deres ældgamle hane, fordi de var bange for, at den ny ikke ville være så sikker til at melde klokkeslettet. Klokken var imidlertid også rar at have, når man skulle bage brød i ovnen, for det varede to timer, og man kunne ikke åbne for lemmen uden at afkøle bægten, thi lemmen var klinet til med ler.

For er par år siden kom nærværende forfatter tilfældigt ind hos en antikvitetshandler i den indre by i København. Her stod et pendulur indbygget i et slags chatol af rokokko-agtig præg. Jeg havde aldrig set noget lignende, skønt jeg godt vidste af urmøbler at sige. Uret var signeret Bertel Andersen Bedsted, og antikvitetshandleren påstod med bestemthed, at det drejede sig om Bedsted i Sønderjylland. Med mit kendskab til bondemøbler kunne jeg nok se, at stedsbestemmelsen måtte være forkert. Dekorationen og hele stilen viste hen til det nordvestlige Jylland. Jeg lod derfor en oplysning om urets eksistens gå videre til museumsinspektør Jette Kjær i Thisted, og hun meddelte, at urmageren var velkendt og havde boet i Bedsted i Hassing herred. Urmøblet var imidlertid ikke til salg, men ejeren lovede at underrette museet, hvis, og når hun ville afhænde det. Dette skete sidste forår, og Sparekassen Thy i Thisted viste museet den store velvilje at købe stykket og skænke det til museet.

Jeg skal i det følgende beskrive urmøblet i detaljer:

Det er ikke helt dækkende at kalde urmøblet et chatol. Underdelen er ganske vist formet som et let skrivechatol stående på fire slanke "cabriole" (svajede) ben. Men ovenpå chatolafsnittet står en skænk med nedfaldsklap. Og øverst krones møbler af en firkantet urkasse af den i slutningen af 1700-årene sædvanlige form. Men hvor man sædvanligvis har en fritstående søjle på hver side af urskiven, er disse på Bedsted-uret erstattet af frit udskårne S-er, to på hver side vendende mod hinanden og forbundet med et rundt led. Topgesimsen er vandret, medens overkanten af urlågen er forsynet med en bue, der giver plads for tinpladen med urmagerens navn og hjemsted under selve urskiven. Denne skive er også af tin og tallene romental. Den er nittet på en metalplade, og i hjørnerne sidder tillige ansigtsmaskeornamenter støbt i bronze samt akanthusbladværk ligeledes nittet fast på pladen. Også omkring navneskiven findes hjørneornamenter, der er støbt som akanthuslyng. Selve urvisen er udhugget af jernblik. Den er spids i begge ender, så det flygtigt kan opfattes som en stor og en lille viser i hinandens forlængelse. Men uret er i virkeligheden kun forsynet med en timeviser ligesom et par af de oven for omtalte fra samme landsdel.

På skænkklappen er i spejlmonogram malet et JBD, hvilket kunne tydes som Johanne Bertels Datter. I så fald ville der være nærliggende at tænke, at mesteren havde lavet urmøbler til en af sine egne døtre. Det er imidlertid ikke lykkedes at identificere kvinden bag disse initialer. Skabets hovedfarve er blågrøn, og Bertel Andersen har formodentlig både snedkret og malet det. En tungebort oven over og ved siderne af spejlmonogrammet er malet med en lys vissengrøn farve. Alle farver på møblet er frisket let op, således at eventuelle skrammer er blevet dækket. Men farveholdningen med de mørke blågrønne og lyse farver i samme farveskala er typisk for landsdelen. Også i egnen syd for Nissum Bredning brugte man at male i to nuancer af samme grundfarve, især blå. Muligvis var man inspireret af de i tiden meget yndede blådekorede fajancefliser, der ofte var let blålige i skærven. Øverst på klappen er der et messing nøgleskilt. Selve fyldingen på klappen er ikke opmalet, og den er midtpå dekoreret med en gul stiliseret vase med to S-formede hanke samt to små huse i hollandsk-frisisk maner. I vasen ses en rose og en tulipan. En blomstrende gren, grøn på brun bund, bøjer sig ud til hver side, og nederst er der en ranke med små blomster. I de to nederste hjørner er malet flyvende lysegrønne fugle med gule konturer samt en rød klokkeformet blomst.

Åbner man denne skænkklap, ses midt for et lille skab med en låge, hvis fyldning på sort bund er dekoreret med en grøn blomsterbuket med en rød, udspungen tulipan, små rødhvide roser etc. Resten af rummet er rødmalet, men denne maling er tydeligvis opfrisket i en maner, som var meget gængs efter den sidste verdenskrig, blandt samlere nævnt "Melgaardisering" efter en kendt københavnsk

møbelkonservator. Lukker man lågen op, ser man ingen hylder eller bund, men blot urets pendul, hvis grønmaledede skive svinger frem og tilbage i det lille rum. Og til siderne hænger to cylinderformede jernlodder, der fortsætter i deres bane nedad bag chatollet. Skænkklappens originale toleddede, flade jernhængsler er bevaret intakt. Til begge sider for pendulskabet er der anbragt skehylder, i hvis svajede forkant der er skåret indsnit til to gange seks skeer. De største par yderst er 8 mm brede, de mindste par inderst er kun 4 mm brede.

Nedenunder skænken følger chatollet. Dets klap er dobbelt svajet, konkav foroven og med karnisprofil forneden. Klappen understøttes i udslået tilstand af to udtræks-rigler, hvis originale messingknopper er bevaret, det samme gælder nøgleskiltet af messing. Indersiden af chatolklappen er malet lysgrøn over en rød bundmaling. Midt i lågen indtil urlodderne er der anbragt en linseformet grøn rude, og i låsen sidder den originale messingnøgle. Lågens midterfelt er sort malet med en lysgrøn ramme, der er dekoreret med tulipaner i hjørnerne samt grønne ranker skiftevis med røde roser og grønne blade. Til hver side for lågen er der to rækker skuffer malet på samme måde, og de oprindelige dråbeformede messingbeslag er bevaret intakt.

Et kig ind til lodderne og pendulet.

Skuffen under lågen er falsk, idet urlodderne skal kunne passere bag dens forside. Skufferne til begge sider er anbragt i to rækker. De bredeste, yderst til venstre og til højre, er 22,3 cm brede, medens de inderste rækker, der flankerer lågen, kun er 9,5 cm brede. Snedkeren har nummereret skufferne med et håndskrevet N og fortløbende numre fra 1 til 3, hvortil senere er føjet romertal og arabertal med forskellige påskrifter. De brede skuffer til venstre er under bunden nummereret med snedkerens numre begyndende med nederste skuffe, således at øverste skuffe får påskriften N3. Hertil er senere tilføjet "Bagenden 1", og med en anden skrift: "Venstre Side fra neden". Derunder er prentet: "Marie Mikkelsen Guntoft" (en lokalitet i Gettrup sogn). Den næstøverste skuffe har snedkeren nummereret N2, hvortil med anden skrift er føjet: "II, venstre Side No. 2 fra neden" samt med prentede bogstaver: "Ane Jensen i Gundtoft". Den nederste

skuffe er af snedkeren nummereret N1, hvortil med anden skrift er føjet ”III, venstre Side foroven”. Desuden er der under bunden med gotiske bogstaver skrevet et ulæseligt navn. Af de øvrige påskrifter er kun én af interesse. Der findes på øverste skuffe til højre, hvor der foruden snedkerens N3 under bunden med anden skrift er tilføjet: ”Højre Side fra oven”, samt med gotiske bogstaver: ”Maren Lem. . .” Dette navns sidste del er skrevet så skødesløst, at det næppe kan tydes, med mindre lokalkendte folk kan spore urmøblets historie tilbage fra senere ejere i Gundtoft til denne person.

Under charolafsnittet er der en sarg med to 38,5 cm brede skuffer med messingbeslag, der består af to putti og en trækknop. I disse skuffer er de indadvendte sider anbragt skævt, for at urlodderne kan passere uden at hænge fast på kanterne. Skufferne bærer ingen påskrift. Møblet står som nævnt på fire slanke cabriole ben. Dets fulde højde er 2,22 m, hvoraf foden udgør 0,48 m. Charollets største bredde er 1,15.

Urmøblet fra Bedsted er et unikum på grund af sin form, og det hører til de ældste bevarede danske urmøbler. Der findes et adskillige år yngre urmøbel på Herning Museum, fremstillet til digteren Steen Steensen Blicher af urmageren Christen Andersen Steensberg, der levede 1797-1844. Her er standuret bygget ind i bagsiden af en kommode med fire skuffer, idet disse er udskåret i bagsiden med plads til lodderne. Urhuset er rundt som på mange af de samtidige bornholmere, men i modsætning til disse er uret fint fineret med indlagte dekorationer. Urets mester, der har vist sig at være en fjern slægtning af denne artikels forfatter, var født i den gamle slægtsgård ”Stensbjerg” i Sinding. Han flyttede som barn med sine forældre til Thoming, hvor han i 1828 blev gift med urmagerenken Frederikke Juliane Adolphsen. Med hende flyttede han i 1832 til Viborg, hvor han tillige var skorstensfejermester og boede i Sct. Mogensgade nr. 58. Skorstensfejningen udførte han dog ved hjælp af en svend. Uret på Herning Museum har han formentlig tilvirket, medens han var pastor Blichers sognebarn i Thorning.

Det prægtigste stykke urmøbel, fremgået af et dansk provinsmiljø, findes imidlertid i privat eje i Kolding. Det var afbildet i ”Jyllands-Posten” den 7.4.1979. Det er fremstillet af den kendte sønderjydske urmager Marz Wied i Vester Sottrup i Sundeved, der levede 1720-1809. Han havde oprindeligt været urmager i Tandslet på Als. Det ur, der her er tale om, sidder som topstykke på et prægtigt chatol i Louis-Seize stil. Det er formodentlig lavet inden for de sidste par tiår af 1700-årene, og trods det, at Marz Wied-ur er i Louis-Seize stil og Bedsted-uret stort set i rokoko stil, kan de godt være samtidige. Både uret og møblet fra Matz Wieds værksted er imidlertid helt på højde med det bedste snedkerhåndværk i byerne og hovedstaden, og urskiven er tillige forsynet med datoviser.

Urmøbler blev i 1800-årene populære i visse egne af Sverige, hvor man oftest kombinerede urene med

senge og skabe. I Sigurd Erixons ”Folkelig möbelkultur i svenske bygder” (Stockholm 1938) afbildes fig. 101-103, 105 og 823 skabssenge fra Dalarna, som alle har et standur på det frie hjøme. Skænken er i reglen anbragt i sengegavlen, således at uret kun er løseligt forbundet med selve sengemøblet. Alle disse ure er dateret til første tredjedel af 1800-årene. Samme konstellation forekommer i Jämtland og Uppland (fig. 104, 106 og 474), og i kombination med et skab kendes den fra Dalarna o. 1820 (fig. 219) og fra Uppland 1801 (fig. 411) samt Härjedalen 1817 (fig. 412). Men ingen af disse sene møbler minder om Bedsted-urmøblet.

Heller ikke et slankt charolagrigt urmøbel fra Blekinge i Nordiska Museet eller et pompøst stykke i privat eje i Gränna i Småland ligner Thymøblet. Af en anden type er nogle møbler i hvis top er indbygget konsolur, hvoraf et fra o. 1820 er i privat svensk eje, og et andet er indbygget i en pragt-chiffoniere i Nationalmuseet i Stockholm. Disse oplysninger er velvilligt stillet til rådighed af intendent Maj Nodermann ved Nordiska Museet og professor Gösta Berg, museets tidligere direktør.

Man har ment, at den tyske ”ebenist” (kunstsnedker) David Roentgen skulle være ophavsmand til idéen at forene et ur med et brugsmøbel. I Kunstindustrimuseet i København findes et pultskrivebord med et indbygget ur i det høje bagstykke. Det er fremstillet af David Roentgen eller måske snarere hans fader, Abraham Roentgen, i Neuwied ved Rhinen o. 1768. David overtog værkstedet i 1772, men han kan have udført det som faderens medarbejder. Dette møbel er afbildet bl.a. i Adolf Feulners ”Kunstgeschichte des Möbels”, Berlin 1927 (fig. 454). Et andet pragtmøbel med et slags konsolur omgivet af fire lysarme som topfigur findes i Wallace Collection i London. Det er udført af Martin Calin, der var elev af Francois Oeben, og som blev selvstændig mester i 1766. Han virkede senere som ebenist ved hoffet i Frankrig og døde i 1785. Møblet er et typisk Louis-Seize arbejde (Feulner fig. 411).

Den arabiske sheik Ahram Ojeh solgte fornylig i Monaco et rokoko urmøbel, der har form som en hjørnesekretær. Det har tidligere været i N. Rothschilds eje og stod i hans slot Schillersdorf i Wien. En helsides afbildning af dette møbel findes i ”Les ébénistes du XVIIIe siècle français”, Paris 1963 (s. 100). Det er fremstillet efter Nicolas Pineaus tegning af Jacques Dubois, der var mester 1742-1763 og havde sit atelier i Charenton ved Paris. I Musée des arts décoratifs i Paris findes en af Pineau signeret næsten identisk tegning til et sådant møbel (Feulner fig. 274). I Louvre Museet står et elegant urchatol, der er tilskrevet den berømte André Charles Boulle og udført o. 1715 til Maximilian Emanuel af Bayern, der levede 1689-1726. Det har ligesom Bedsted urmøblet fire cabriole ben. Men Boulle urchatollet er kun én etage højt med en låge i midten og tre skuffer til hver side. Oven på

midterskabet rejser sig et lille elegant ur med svajet underdel og rundt urhus.

Af tyske urmøbler kan nævnes en rokoko-skrivekommode med ur i toppen, flad chatolklap og et skab med to låger under urhuset. Det er fremstillet i Aachen o. 1760 og findes nu i Couven Museet i samme by (se H. Kreisel: Die Kunst des deutschen Möbels, II, München 1970, fig. 945, tekst s. 287). Fra Frederik den Andens arbejdsværelse på slottet Sanssouci stammer et dokumentskab stående på en høj plint. Skuffedariet krones af et stort ur. Dette møbel menes udført 1746 af Johan Melchior Kambly, der var af schweizisk herkomst, men arbejdede for slottet Sanssouci i årene 1747-1768. Møblets forbillede er rimeligvis fransk (Kreisel fig. 765, tekst s. 246).

I det runde felt over urskiven ses Bertel Andersens signatur.

Blandt de ældste eksisterende tyske urmøbler må nævnes et skab med skriveklap i Sct. Florian Stift ved Linz i Østrig. Det er et barokt pragtmøbel i tre etager endende foroven i en stor firkantet urkasse. Om urmageren oplyses intet, men møblet er tegnet af Leonhard Sattler i 1722 og forfærdiget inden for det følgende tiår. Sattler var selv mester for udskæringerne, medens snedkerarbejdet blev udført af Stephan Jegg (Kreisel fig. 653, tekst s. 220). Fra omtrent samme tid, ca. 1720, stammer et ur med tilhørende bord udført i lakarbejde til det bayerske hof. Det er lavet af Benedict Firtenfelder i Friedberg ved Augsburg. Møblet, der tidligere stod på Slottet Schleissheim, findes nu i det Bayerske

Nationalmuseum i München (Kreisel farvetavle V, tekst s. 127).

Urmøblerne synes altså at være en møbeltype, der dukker op i baroktiden på samme tid i Frankrig og Syd-Tyskland, idet de ældste bevarede eksemplarer kan tidsfæstes til omkring 1715-1720. Så vidt man af omtale i den internationale møbellitteratur kan skønne, tæller de overlevende eksemplarer fra 1700-årene næppe mere end en snes - måske endda kun omkring et dusin. Uret fra Bedsted i Thy indtager således sin plads i et yderst eksklusivt selskab, selv om det ikke som Matz Wied urmøblet er noget pragtstykke. Det er imidlertid et originalt udtryk for provins-rokoko, som den manifesterede sig i Thy. Det afspejler en lokal mesters snilde og lyst til at lave noget ud over det almindelige. Det er således ikke blot en stor sjældenhed, Thisted Museum har fået midler til at bevare for eftertiden. Det er også et markant udtryk for landsdelens gode håndværks tradition.

Foruden de i teksten citerede værker henvises til D. Yde-Andersen: Bornholmere og andre gamle ure. (2. udg., 2. oplag, Kbh. 1974). Forfatteren takker Jens Kongsted La mpe for nyttige henvisninger angående de jyske urmagere.

(Kilde: Historisk Årbog for Thy, Mors og V. Hanherred 1979, side 23-32).